

Gurevych K.M. (1970). Professionalnaya prygodnost y osnovnye svojstva nervnoj systemy. Moskva: Nauka (In Russian).

3. Куліненко Л. Б. Педагогічні засади формування готовності старшокласників до свідомого вибору майбутньої професії типу «людина-техніка»: Монографія. – Ізмаїл, 2011. – 230 с.

Kulinenko L.B. (2011). Pedagogichni zasady formuvannia hotovnosti starshoklasnykiv do svidomoho vyboru maibutnoi profesii typu «liudyna-tekhnika». Izmail (In Ukrainian).

4. Федоришин Б. О. Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації: автореф. дис.на здобуття наук. ступеня д. пед. н. / Федоришин Б. О. – К., 1996. – 38 с.

Fedoryshyn B.O. (1996). Psykholoho-pedahohichni osnovy profesiinoi orientatsii. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv (In Ukrainian).

Kulinenko L.B. On the problem of determining the parameters of tehnomic career counseling of students with special educational needs

Abstract. The article presents an analytical review of the problem parameters tehnomic career counseling of pupils with special educational needs. It describes the criteria and content of educational technology of activities in the implementation of career guidance education of students. Differentiats content orientation of leading forms of vocational guidance in the training modules.

Keywords: students with special educational needs, tehnomic career guidance, educational technology, training module.

Куліненко Л.Б. К проблеме определения параметров технономической профориентации школьников с особыми образовательными потребностями

Аннотация. В статье представлен аналитический обзор проблемы параметров технономической профориентации учеником с особенными образовательными потребностями. Описано критерии и содержание педагогической технологии реализации профориентационной деятельности в обучении таких учеников. Дифференцированно содержание направленности ведущих форм профориентации в обучающих модулях.

Ключевые слова: ученики с особенными образовательными потребностями, технономическая профориентация, педагогическая технология, обучающий модуль.

УДК: 378.147.013

Литовченко С.В.

Тренінгові форми підготовки педагогів дошкільних навчальних закладів до роботи з дітьми з особливими потребами

Анотація. У статті представлено сучасний стан впровадження інклюзивного навчання в Україні, розкрито мету, напрями та особливості організації підготовки фахівців системи дошкільної освіти до роботи з дітьми з особливими потребами із врахуванням зарубіжного досвіду, специфіки

національної системи освіти. Проаналізовано історію питання навчального тренінгу, презентовано інтерактивні форми роботи як найбільш ефективні у контексті організації навчальної практики, особистісного і професійного розвитку педагогічних працівників.

Ключові слова: дошкільна освіта, інклюзивне навчання, підготовка педагогів дошкільних навчальних закладів, інтерактивне обговорення.

Постановка проблеми. Розбудова Української держави, відродження української нації зумовлюють інноваційні процеси в освіті, які враховують національні та світові тенденції, підходи, концепції. Зокрема, поширення набули ідеї гуманізації освіти та пріоритетів особистості; відбувається становлення дитиноцентричної системи освіти, в якій домінує орієнтація на інтереси дитини, на задоволення її потреб.

За роки незалежності визначено нову методологію розвитку спеціальної освіти, яка передбачає створення умов для здобуття різних освітніх рівнів дітьми, не залежно від їхнього соціального статусу, стану здоров'я, зокрема, наявності тих чи інших порушень психофізичного розвитку; спрямування освіти на задоволення потреб дітей та їхніх батьків шляхом надання освітніх послуг (зокрема реабілітаційних, корекційно-розвивальних та ін.); відмова від нозологічного принципу направлення дітей у спеціальні заклади, розширення мережі навчальних установ та надання батькам право вибору освітньої моделі для своєї дитини [1].

На сучасному етапі надзвичайно актуальним стало визначення концептуальних засад та теоретико-методологічного обґрунтування інклюзивної освіти, шляхів та інноваційних моделей її реалізації в Україні (провідна наукова установа – Інститут спеціальної педагогіки НАПН України; засновник та керівник напрямку «педагогіка інклюзивного навчання» – доктор педагогічних наук, професор А. Колупаєва). Паралельно на основі результатів наукових досліджень відбувається розроблення та впровадження сучасного навчально-методичного забезпечення інклюзії, практичних технологічних підходів та методик, які проходять апробацію на експериментальних майданчиках. При цьому залучаються зарубіжні фахівці, адаптується провідний зарубіжний досвід із обов'язковим урахуванням специфіки вітчизняної системи освіти.

Особливістю вітчизняної практики стало те, що в нашій країні упровадження моделі інклюзивного навчання розпочалося зі шкільної ланки освіти, що зумовлено, перш за все, наявністю труднощів, пов'язаних з опануванням дітьми з особливими потребами шкільної програми, яка відрізняється жорсткою унормованістю (підпорядкованість стандарту), не варіативністю, з іншого боку – обов'язковістю шкільної освіти. Проте всі учасники освітнього процесу зауважували, що задля забезпечення наступності, оптимального результату починати інклюзію необхідно з дошкілля.

Актуальність дослідження. Варто підкреслити, що дошкільна освіта є важливою ланкою в структурі безперервної освіти, має виняткове значення для

розвитку особистості дитини. У контексті проблеми актуальними є висновки вітчизняних психологів про те, що якщо відповідні пізнавальні та емоційні якості з тих чи інших причин не отримали належного розвитку в дошкільному віці, то згодом подолання такого роду недоліків виявляється справою складною, а часом зовсім неможливою (Л. Виготський, О. Запорожець, М. Лісіна, Д. Ельконін). Найбільшої значущості це твердження набуває щодо навчання дітей з особливими потребами.

Сьогодні розробляються теоретичні та практичні основи інклюзивного навчання у дошкільній ланці. Ця робота відбувається спільно з Міністерством освіти і науки України, зокрема підготовлено нормативно-правове урегулювання відповідних аспектів [2], розроблено серію наукових та навчально-методичних посібників для педагогів та батьків, а також програми розвитку та виховання дошкільників з особливими потребами, які можна застосовувати і в спеціальних навчальних закладах, і в умовах інклюзії («Стежки у світ»: програма розвитку дітей дошкільного віку зі зниженим слухом (В. Жук, С. Литовченко, Н. Максименко та ін.) тощо).

Залучення до масових навчальних закладів (дошкільних, загальноосвітніх чи позашкільних) дітей з особливими потребами передбачає наявність відповідного ресурсного забезпечення (матеріально-технічні, організаційні умови, наявність фахівців тощо). Водночас, одним із ключових факторів реалізації інклюзивної освіти має бути відповідна *підготовка педагогів, психологів, соціальних педагогів, інших фахівців* для роботи з дітьми з особливими потребами. Відповідно актуальним залишається питання підготовки до роботи в умовах інклюзії педагогів та психологів дошкільних навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Наявний досвід успішного вирішення проблем, пов'язаних з організацією навчання в експериментальних інклюзивних навчальних закладах переконливо доводить, що важливим аспектом багатогранної роботи є розуміння й підтримка педагогічним колективом головних ідей інклюзивної освіти, основних принципів організації навчання дітей із особливими потребами в умовах інклюзивного простору.

Варто зазначити, що педагоги загальноосвітніх навчальних закладів, де впроваджується інклюзивне навчання, стикаються з проблемами, зумовленими відсутністю належної підготовки, недостатнім рівнем знань у галузі спеціальної педагогіки, специфіки роботи з дітьми, можливості та здібності яких дещо відрізняються від умовної норми.

Аналіз зарубіжного досвіду дозволяє констатувати, що з подібними проблемами стикаються і зарубіжні колеги. «Попри те, що освітні округи в США відповідно до законодавства про спеціальну освіту впроваджують інклюзивне навчання, значна частина педагогів зазнають труднощів у цьому процесі. Учителі та вихователі не володіють достатньою інформацією про те, як певні порушення впливають на можливості навчання дитини, і є недостатньо підготовленими до педагогічної діяльності в умовах інклюзивної освіти (DeSimone, R. Parmar). Ситуацію ускладнює й те, що педагогам доводиться не лише навчати дітей з особливими потребами, а й працювати з незнайомою

системою документів, що регламентують інклюзивну освіту» (S. M. Cahill, S. Mitra).

В умовах загальноосвітнього закладу з інклюзивним навчанням одним з суттєвих моментів є створення додаткових необхідних умов, забезпечення підтримки та супроводу дітей з особливими потребами. Реалізація такої підтримки передбачає два основні напрями, важливі в контексті підготовки педагогів як шкільної, так і дошкільної ланок:

– *зміна підходів* (застосування педагогом спеціальних методик, адаптація методів та засобів роботи тощо) у навчально-виховному процесі для задоволення освітніх потреб всіх дітей, в тому числі дітей з особливими потребами;

– *реалізація психолого-педагогічного, корекційно-розвивального супроводу* дітей з особливими потребами, що передбачає проведення додаткових та розвивальних занять відповідними фахівцями (фахівцями спеціальної освіти, психологами).

На сучасному етапі нормативно введено посаду асистента вихователя, таким чином необхідна відповідна підготовка таких спеціалістів. Говорячи про особливості роботи асистента вихователя, варто зауважити, що як загалом в інклюзивній освіті не існує універсальних інструкцій, а лише рекомендації, так і стосовно асистента вихователя (вчителя) неможливо передбачити всі варіанти, які виникають на практиці.

Досвід нашої та інших країн переконливо доводить, що для тих фахівців, які вже працюють у навчальних закладах, ефективними ланками підготовки є курси підвищення кваліфікації, теоретичні та практичні семінари, тренінги. В основу змісту освіти таких фахівців мають бути покладені педагогічні технології інклюзивного навчання, особливості інтегрованого супроводу учнів, основи спеціальної педагогіки і психології з певними методичними аспектами.

Враховуючи досвід роботи закладів з інклюзивним навчанням, зокрема зарубіжний, варто зазначити: необхідне постійне підвищення фахового рівня, теоретичне та практичне вдосконалення підготовки педагога (асистента вихователя), який працює в інклюзивному навчальному закладі.

Співробітниками Інституту спеціальної педагогіки НАПН України розроблено *програму підвищення професійної кваліфікації педагогічних кадрів для системи спеціальної освіти, реалізації інклюзивного навчання*, яка передбачає лекційні заняття, семінари-тренінги, майстер-класи з актуальних проблем освіти дітей з особливими потребами. Завдяки сучасному обладнанню є можливість проводити Інтернет-конференції, дистанційне навчання, слухати лекції відомих світових вчених та обговорювати актуальні проблеми он-лайн.

На виконання Постанови Кабінету Міністрів України № 872 від 15 серпня 2011 року «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» та відповідного Наказу МОНмолодьспорту № 1/9-640 від 23 серпня 2011 року щодо врахування зазначеного документу при організації навчально-виховного процесу з дітьми з особливими потребами Ресурсним консультативно-методичним центром корекційної роботи та інклюзивного навчання Інституту спеціальної

педагогіки НАПН України та ТОВ «НВП «ВАБОС» з 2011 року проводяться навчально-методичні семінари циклу «Школа інклюзивної освіти». Навчально-методичні заходи відбуваються за підтримки Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних наук України; програмою передбачено ознайомлення із зарубіжним досвідом та особливостями організації системи інклюзивного навчання в Україні, принципами, методами, прийомами роботи в умовах інклюзії, інноваційними формами впровадження інклюзивного навчання.

Результат підготовки – готовність педагогів та фахівців до реалізації інклюзивного навчання, зокрема:

- знання особливостей розвитку, навчання та виховання дітей в умовах інклюзії;
- практичні вміння втілення технологій навчання дітей з особливими потребами та співпраці з батьками;
- достатній рівень мотивації до подальшого вдосконалення своїх умінь та навичок.

Вважаємо за доцільне зазначити декілька *основних положень* щодо підготовки педагогів до роботи в інклюзивних навчальних закладах як результат узагальнення досвіду *канадсько-українського проекту «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні»*, в межах якого працюють експериментальні навчальні заклади – середня загальноосвітня школа № 95 м. Львова та НВК «Школа-лицей» № 3 імені А.С.Макаренка м. Сімферополя.

На думку організаторів, на сьогодні виправданою є форма діалогів, обговорень, «круглих столів», що сприяє розв'язанню проблем, прийняттю спільних рішень тощо. Не доцільними є сухі виступи, які виключають можливість почути думки один одного, поставити питання та отримати відповіді.

Працюючи в міжнародних проектах ми здобуємо досвід організації тренінгів, використання інтерактивних методів роботи, що, безперечно, оптимізує проведення науково-практичних заходів. Проте, не всі види такої роботи слід копіювати. Іноді запозичені тренінгові вправи є поверховими або несуть важке психологічне навантаження. Важливим є поєднання теоретичних повідомлень, вправ на їх практичне застосування, обговорень (так званий «збір думок»).

Розглянемо особливості проведення тренінгів, загалом інтерактивних форм навчання. Сутність поняття «інтерактивне (англ. – взаємодіюче) навчання» у психолого-педагогічних джерелах розглядається як діалогове навчання: «Інтерактивний – означає здатність взаємодіяти чи знаходитись в режимі бесіди, діалогу з чим-небудь (наприклад, комп'ютером) або ким-небудь (людиною). Отже, інтерактивне навчання – це перш за все діалогове навчання, в ході якого здійснюється взаємодія вчителя та учня» [3]. Відповідно визначення О. Пометун, Л. Пироженко: «Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії всіх учнів. Це *співнавчання, взаємонавчання* (колективне, групове навчання в співпраці)».

Тренінг (англ. – навчати, виховувати) – метод активного навчання, спрямований на розвиток знань, умінь, навичок та соціальних установок. Тренінги використовуються, якщо бажаний результат – це не лише здобуття нової інформації, але й застосування отриманих знань на практиці.

У психолого-педагогічних джерелах тренінг розглядається з точки зору різних парадигм: як тренування, в результаті якого відбувається формування й відпрацювання умінь та навичок; як форма активного навчання, метою якого є передача знань, розвиток певних умінь та навичок; як метод створення умов для саморозкриття учасників, самостійного пошуку ними способів розв’язання власних психологічних (особистісних, професійних) проблем.

Історія розвитку тренінгів як і історія розвитку навчання нараховує тисячі років, проте початок виникнення тренінгових форм роботи можна віднести до періоду діяльності відомого соціального психолога К. Левина, який у 1946 році разом з колегами заснував перші тренінгові групи (Т-групи), спрямовані на підвищення компетентності у спілкуванні. Успішна робота учнів К. Левина призвела до заснування у США Національної лабораторії тренінгу, де була створена «група тренінгу базових вмінь». У Т-групах навчали керівний персонал, менеджерів, політичних лідерів ефективній міжособистісній взаємодії, вмінню керувати, розв’язувати конфлікти в організаціях, укріпляти професійну згуртованість.

У 60-тих роках виникає «тренінг соціальних та життєвих умінь», що спирається на традиції гуманістичної психології К. Роджерса і застосовується для професійної підготовки учителів, консультантів, менеджерів з метою психологічної підтримки та розвитку. Згодом у Лейпцігському та Йєнському університетах під керівництвом М. Форверга був розроблений метод, який назвали «соціально-психологічний тренінг». Засобами тренінгу виступали рольові ігри з елементами драматизації, що створюють умови для формування ефективних комунікативних навичок. Практичною галуззю застосування розроблених М. Форвергом методів стала соціально-психологічна підготовка керівників промислового виробництва. Нині тренінгові форми широко застосовуються у педагогічних та психологічних галузях, зокрема сучасних системах навчання та підготовки фахівців.

В рамках навчальних семінарів циклу «Школа інклюзивної освіти» Інституту спеціальної педагогіки НАПН України під керівництвом доктора педагогічних наук, професора А. Колупасової розроблено, апробовано та запроваджено інноваційна тренінгова програма підготовки педагогів та фахівців до роботи з дітьми з особливими потребами – «Інтерактивні обговорення актуальних проблем впровадження інклюзивної освіти», як одна з ефективних форм роботи у контексті організації навчальної практики.

Можливо визначити загальну мету проведення інтерактивного обговорення:

– підвищення рівня поінформованості фахівців з проблеми інклюзивного навчання;

- усвідомлення теоретичних позицій та практичного значення знань;
- обговорення найбільш актуальних питань стосовно інклюзивного навчання, визначення шляхів вирішення проблем.

Серед доцільних варіантів тренінгових завдань в контексті підготовки педагогів для роботи у закладі з інклюзивним навчанням наступні (з власного досвіду):

Інтерактивне обговорення

«Актуальні аспекти реалізації інклюзивного навчання»

Завдання для груп учасників:

представити колективну думку як результат обговорення певної проблеми в контексті інклюзивного навчання:

- Сутність поняття «діти з особливими потребами».
- Інклюзивне навчання – крок до толерантного суспільства («Навчаючись разом, діти вчаться жити разом»).
- Інклюзивне навчання – удосконалення педагогічної майстерності.
- Ефективна співпраця педагогів та фахівців – запорука успішного інклюзивного навчання.

Інтерактивне обговорення

«Варіанти підходів до здобуття дошкільної освіти для дітей з особливими потребами»

Завдання для груп учасників:

1. Обрати найбільш прийнятний (пріоритетний) варіант, серед запропонованих:

- Діти з особливими потребами мають навчатися у спеціальних дошкільних навчальних закладах, де створено спеціальні освітні та корекційні умови.
- Діти з особливими потребами можуть навчатися у масових дошкільних навчальних закладах, за умови, якщо вони здатні засвоїти навчальну програму у повному обсязі.
- Всі діти, в тому числі й діти з особливими потребами, можуть навчатися у звичайних дитячих садочках.
- Батьки дітей з особливими потребами мають вирішувати, у якому навчальному закладі буде навчатися їхня дитина.

2. Зазначити п'ять позицій переваг обраного підходу.

3. Представити командну думку.

Інтерактивне обговорення

«Переваги інклюзивної освіти»

Завдання для груп учасників:

1. Зазначити основні переваги інклюзивного підходу для визначених суб'єктів системи дошкільної освіти.

Кожній групі учасників пропонується картка з визначеною соціальною групою: «діти з особливими потребами», «всі діти», «батьки дітей з особливими потребами», «педагоги», «суспільство».

2. Представити командну думку.

Під час обговорень робиться акцент саме на перевагах інклюзивного підходу, підкреслюється, що труднощі є, але заради переваг їх варто подолати.

Необхідно підкреслити такий позитивний момент, як залучення до обговорення широкого кола фахівців, дотичних до проблеми навчання дітей з особливими потребами, – спеціалістів МОН України, Інституту інноваційних технологій і змісту освіти, управлінь освіти, громадських організацій, реабілітаційних центрів та навчальних закладів. Під час обговорення актуальних проблем всі учасники мають змогу висловити свої думки та враження, внести пропозиції.

Представлені тренінгові форми апробовані автором і здобули схвальні відгуки (зокрема, педагоги зазначили: проблеми, що обговорювалися, є важливими, а формат «інтерактивних обговорень» – найбільш доречним), а також використовуються при підготовці студентів та на курсах підвищення кваліфікації педагогів.

Висновки. Результати теоретичного аналізу проблеми, вивчення сучасних надбань практики засвідчують, що доцільними та ефективними методами у контексті підготовки педагогів дошкільних навчальних закладів до роботи з дітьми з особливими потребами є інтерактивні обговорення актуальних проблем, тренінгові види роботи. Перспективним залишається розроблення інтерактивних технологій підготовки педагогів до роботи з дітьми з особливими потребами різних вікових груп, організації професійного співробітництва, взаємодії з батьками вихованців.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED):

1. Колупасва А. А. Реформування освіти дітей з особливими потребами у світлі викликів сьогодення / А. А. Колупасва // Виступ на пленарному засіданні Загальних зборів НАПН України (3 квітня 2015 р.) [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://naps.gov.ua/ua/press/releases/602/>
Kolupaieva A. A. (2015). Reformuvannia osvity ditei z osoblyvymy potrebamy u svitli vyklykiv sohodennia (Reforming the education of children with special needs in the light of present challenges), Electronic resource, Mode of access: <http://naps.gov.ua/ua/press/releases/602/>. (In Ukrainian).
2. Луценко І. В. Правові аспекти запровадження інклюзивної освіти в Україні / І. В. Луценко // Особлива дитина : навчання і виховання. – 2014. – № 4 (72). – С. 8 – 18.
Lutsenko I. V. (2014). Legal aspects of implementation of inclusive education in Ukraine, Exceptional child: teaching and upbringing, 4 (71), 8 – 18. (In Ukrainian).
3. Интерактивное обучение: новые подходы // Відкритий урок. – 2002. – № 5 – 6. Interaktivnoe obuchenie: novye podhody (Interactive training: new approaches), Vidkryti urok, 2002, № 5 – 6. (In Russian).
4. Галіцина Л., Шатохіна О. Серйозні ігри для серйозних людей / Л. Галіцина, О. Шатохіна. – К. : Шк. світ, 2007. – 120 с., [4] арк. – (Б-ка «Шк. світу»)
Halitsyna L., Shatokhina O. (2007). Seriozni hry dlia serioznykh liudei (Serious games for serious people), Kyiv: Shk. Svit (In Ukrainian).

5. Колупаева А. А. Спеціальна освіта в Україні та модернізація освітньої галузі / А. А. Колупаева // Особлива дитина : навчання і виховання. – 2014. – № 3 (71). – С. 7 – 13.

Kolupaeva A. A. (2014). Special education in Ukraine and modernization of the educational sector, Exceptional child: teaching and upbringing, 3 (72),. 7 – 13. (In Ukrainian).

Lytovchenko S.V. Training forms of training teachers of preschool educational institutions to work with children with special needs

Abstract. The article presents the current state of implementation of inclusive education in Ukraine disclosed the purpose, direction, and especially the training of preschool education specialists to work with children with special needs, taking into account international experience, the specificity of the national education system. Implementation of support for children with special needs involves two main areas that are important in the context of both school teachers and pre-school links: change approaches (teacher use special techniques, adaptation of methods of work, etc.) in the educational process to meet the educational needs of all children, including children with special needs; implementation of psycho-pedagogical, special and developmental support for children with special needs, providing additional classes special education professionals. Result training – the willingness of teachers and experts to implement inclusive education, including: knowledge of the development, training and education of children in inclusive education; practical implementation of technology skills training for children with special needs and collaboration with parents; sufficient motivation to further improve their skills. It analyzed the history of the issue of trainings, to present interactive forms of work as the most effective in the context of the organization of educational practices, personal and professional development of teachers («Recent aspects of inclusive education», «Options approaches to preschool education for children with special needs», «Preferences inclusive education»).

Keywords: *preschool education, inclusive education, training of teachers of preschool education, interactive discussion.*

Литовченко С.В. Тренинговые формы подготовки педагогов дошкольных учебных заведений к работе с детьми с особыми потребностями

Аннотация. В статье представлено современное состояние внедрения инклюзивного обучения в Украине, раскрыто цель, направления и особенности организации подготовки специалистов системы дошкольного образования к работе с детьми с особыми потребностями с учетом зарубежного опыта, специфики национальной системы образования. Проанализировано историю вопроса обучающего тренинга, презентовано интерактивные формы работы как наиболее эффективные в контексте организации учебной практики, личностного и профессионального развития педагогов.

Ключевые слова: *дошкольное образование, инклюзивное обучение, подготовка педагогов дошкольных учебных заведений, интерактивное обсуждение.*